

2014

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

ZAKLJUČNA NALOGA

ZAKLJUČNA NALOGA
OKOLJSKA ETIKA V VARSTVENI BIOLOGIJI

KOVAČ

SEBASTJAN KOVAČ

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

Zaključna naloga

Okoljska etika v varstveni biologiji
(Environmental ethics in conservation biology)

Ime in priimek: Sebastjan Kovač
Študijski program: Biodiverziteteta
Mentor: doc. dr. Tomaž Grušovnik

Koper, avgust 2014

Ključna dokumentacijska informacija

Ime in PRIIMEK: Sebastjan KOVAČ

Naslov zaključne naloge: Okoljska etika v varstveni biologiji

Kraj: Koper

Leto: 2014

Število listov: 30

Število preglednic: 2

Število referenc: 27

Mentor: doc. dr. Tomaž Grušovnik

Ključne besede: okoljska etika, varstvena biologija, naravovarstvo, Aldo Leopold, Arne Naess

Izvleček: Okoljska etika predstavlja pomemben del varstvene biologije predvsem pri sprejemanju odločitev na področju naravovarstva. »Deželska etika« Alda Leopolda oriše smernice po večjem spoštovanju narave skozi širitev moralnega univerzuma preko tretjega koraka v etičnem zaporedju (širitev morale na organizme in abiotske dele »dežele«), kar je prikazano na primeru predloga o spremembi nekaterih ne-lovnih vrst med divjad. Globoka ekologija Arneja Naessa, opirajoč se na primer predloga o izgradnji vetrne elektrarne Volovja reber, prikaže razliko med »antropocentrično« in »biocentrično« miselnostjo, s tem ko opredeli plitki in globoki pristop, kjer je slednji bolj primeren pri podajanju ukrepov na področju varstva narave. Skozi preplet praktičnih primerov in teoretičnih smernic se izkaže okoljska etika kot člen, ki je potreben za učinkovito naravovarstvo, ki zaobjema tako delovanje človeka kot tudi prisotnost ostalih živih bitji in nežive narave.

Key words documentation

Name and SURNAME: Sebastjan Kovač

Title of the final project paper: Environmental ethics in conservation biology

Place: Koper

Year: 2014

Number of pages: 30

Number of tables: 2

Number of references: 27

Mentor: Assist. Prof. Tomaž Grušovnik, PhD

Keywords: environmental ethics, nature conservation, conservation biology, Aldo Leopold, Arne Naess

Abstract: Environmental ethics represents an important part of conservation biology especially as a decision-making tool of nature conservation. Aldo Leopold Land ethics outlines the guidelines for a greater respect for nature through the expansion of the moral universe. The third step in the ethical sequence (expansion have on organisms and the abiotic parts of "Land"), which is shown in the case of the proposal for amending certain non-huntable species to a huntable ones. For the practical application of Arne Naess Deep Ecology, resisting to an example of the proposal for the construction of wind farms Volovja reber, we can say that it shows the difference between the "anthropocentrism" and "biocentrism". It presents a shallow and a deep approach, where the latter is more suitable for feeding actions as a part of nature protection. Through a combination of practical examples and theoretical guidance, it turns out that environmental ethics play an important role which is necessary for effective conservation, spanning both, the activities of man as well as the presence of other living beings and abiotic nature.

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorju doc. dr. Tomažu Grušovniku za vso pomoč pri odkrivanju okoljske etike.

Poleg tega gre posebna zahvala tudi družini in prijateljem, ki so mi stali ob strani v času študija in pisanja zaključne naloge.

Kazalo vsebine

1 UVOD	1
2 UPORABNI DEL.....	2
2.1 Aldo Leopold: Deželska etika	2
2.1.1 Opredelitev deželske etike	2
2.1.1.1 Pomen izobraževanja.....	3
2.1.1.2 Ekonomski motivi »deželske etike«.....	4
2.1.1.3 Leopoldov »biotski mehanizem«	5
2.1.1.4 »Deželska etika« v naravovarstvu.....	6
2.1.2 Pomen »deželske etike« v primeru uvrščanja nekaterih vrst prostoživečih živali med divjad.....	8
2.1.2.1 Predlogi za spremembo nekaterih prostoživečih vrst živali med divjad	8
2.1.2.2 Argumenti proti Predlogom za spremembo nekaterih prostoživečih vrst živali med divjad	10
2.1.2.3 Praktičnost »deželske etike« na primeru	11
2.2 Arne Naess: »Globoka ekologija«.....	13
2.2.1 Opredelitev »globoke ekologije«.....	13
2.2.1.1 Osem točk platforme	14
2.2.1.2 Plitka nasproti globoki ekologiji	16
2.2.2 Primer »plitke« nasproti »globoki ekologiji« v naravovarstvu: vetrna elektrarna Volovja reber	19
3 ZAKLJUČEK.....	21
4 LITERATURA.....	22

Seznam preglednic

Preglednica 1: Razlikovanje plitkega in globokega pristopa po Arneju Naessu (1. del) (Naess 2011)..... 16

Preglednica 2: Razlikovanje plitkega in globokega pristopa po Arneju Naessu (2. del) (Naess 2011)..... 17

1 UVOD

Dandanašnje globalno propadanje biodiverzitete, ki je posledica delovanja človeka, od njega zahteva čim bolj učinkovite spremembe oz. ukrepanja, ki bi omogočila ohranitev tako človeške vrste, kot tudi vseh ostalih raznolikih organizmov. Poznamo grožnje, ki povzročajo propad biološke raznovrstnosti. Poznamo različne metode, s katerimi se trudimo obnoviti in preprečiti nastalo škodo. Vendar se je potrebno vprašati, ali so naravovarstvena ukrepanja varstvene biologije in posledično spremembe dovolj učinkovite, da bodo uspele ohraniti naš planet primeren življenju. Kakšno je torej najbolj primerno naravovarstvo? Skozi zaključno nalogo bomo odgovor skušali poiskati v okoljski etiki, ki se je kot samostojna filozofska disciplina razvila šele v drugi polovici 20. stoletja (Grušovnik 2011) in predstavlja, tako kot naravovarstvo, odgovor na krizo, ki je posledica odnosa človeka oz. družbe do narave s strani napredka in razvoja. Med ene najbolj znanih piscev, ki so se ukvarjali s problematiko človekovega odnosa do narave, sodita Aldo Leopold z »deželsko etiko« in Arne Naess s svojo »globoko ekologijo«. Skozi pregled njunih del in primerov, ki so z naravovarstvenega vidika aktualni na področju Slovenije, bomo pokazali, kaj pravzaprav okoljska etika je in kakšen je njen pomen v varstveni biologiji oz. pri sprejemanju/izvajanju ukrepov na področju naravovarstva. Ali je naravovarstvo, upoštevajoč okoljsko etiko, tisto, kar bi omogočilo bolj učinkovito ohranjanje narave in njene raznovrstnosti?

2 UPORABNI DEL

Okoljsko etiko lahko definiramo kot »nazorsko (filozofsko) pojmovanje narave in našega odnosa do nje na podlagi npravstvenih (moralnih) pravil in moralnih vrednot, oblikovanih v razvoju civilizacije, ki upoštevajo nova spoznanja o naravi in njenih zakonitostih« (Lah 2002). Definicija se morda zdi preprosta, vendar okoljska etika zaobjema veliko širši pojem, ki ga bomo skušali podrobneje opredeliti tekom zaključne naloge. Poleg tega je potrebno opozoriti, da raba besede ekologija/ekološko v zaključni nalogi, vključuje poleg naravoslovno–biološkega področja tudi »družbene, kulturne in tehnične vidike razmerij človeka z naravo« (Kirn 2004). Ta širitev pojma ekologija/ekološko ne pomeni izgube vrednosti klasičnega biološkega poimenovanja. Namreč izraz je zaradi sedanje zgodovinske stopnje pri razmerju med naravo in družbo postal preozek in potrebuje širitev (Kirn 2004).

2.1 Aldo Leopold: Deželska etika

Ameriški biolog, naravovarstvenik, gozdar, lovec in filozof Aldo Leopold (1887–1948) je najbolj znan po svojem delu *Almanah peščene dežele (A Sand County Almanac)*, ki je izšlo leta 1949, leto po njegovi smrti. Velja za začetnika okoljske etike v 20. stoletju, saj je s svojim delom prvič opozoril na problematiko človekovega odnosa do narave. Vendar kljub temu da je od izdaje njegovega dela minilo že kar nekaj časa, ostaja problematika, ki jo opiše v eseju *Deželska etika (Land ethics)*, uporabna tudi v današnjem času, ko je okoljska degradacija z iztrebljanjem, tako živalskih kot tudi rastlinskih vrst v vedno večjem porastu (Grušovnik 2010). Skozi njegove besede in primere bomo v nadaljevanju skušali pokazati, kako je v 21. stoletju ideja okoljske etike, podana v *Deželski etiki*, še vedno zelo »živa«.

2.1.1 Opredelitev deželske etike

Leopold (2010) začena *Deželsko etiko* z zgodbo o Odiseju in njegovi vrnitvi s trojanskih vojn. Ta je namreč dal obesiti ducat suženj, ki v času njegove odsotnosti niso izpolnjevale njegovih ukazov. Sužnje so namreč predstavljale njegovo lastnino, zato njihovo obešanje ni predstavljalo nikakršnega premisleka, ali je bilo dejanje pravilno ali napačno. Od takrat pa do danes so se meje etike razširile na številna druga področja delovanja (Leopold 2010).

Širitev etike, ki je bila do sedaj predmet razprave filozofov, predstavlja proces ekološke evolucije, kot to poimenuje Leopold (2010). Tako okoljsko etiko opredeli kot »omejitev svobode delovanja za obstoj«, medtem ko je filozofski pogled etike namenjen predvsem razlikovanju med družbeno sprejemljivim in družbeno nesprejemljivim delovanjem. Gre namreč za različni definiciji iste stvari. Etika izvira iz izoblikovanja načinov sodelovanja med skupinami in posamezniki. V biološkem izrazoslovju s področja ekologije bi ta odnos lahko poimenovali simbioza. V družboslovju napredni simbiozi predstavljata politika in ekonomija, ki sta se razvijali kot kompleksna mehanizma sodelovanja skupaj z večanjem števila prebivalstva in njihovimi orodji. Tako je prva etika nastala v odnosu med posamezniki, kar se

je kasneje širilo v odnos posameznika v družbi. Leopold opozori, da ni še znan obstoj etike, ki bi obsegala tudi človekov odnos do vseh živih bitji in njihovega okolja. Zato ostaja »dežela« (kamor uvršča tako vsa živa bitja, njihove habitate, kot tudi celotne ekosisteme - živa in neživa narava), tako kot Odisejeve sužnje, še vedno le lastnina do katere nimamo dolžnosti, temveč le koristi njene danosti (Leopold 2010).

Etični odnos med človekom in »deželo«, ki predstavlja širjenje etike na tretji element človekovega okolja, Leopold (2010) poimenuje kot »evolucijska možnost in ekološka nujnost«. Gre za tretji korak v zaporedju (širjenje na področje »deželev«), medtem ko sta bila prva dva že storjena (posameznik in družba). In današnje naravovarstvo predstavlja začetek potrebe po izvedbi tega tretjega koraka (Leopold 2010). Kot največje grožnje s katerimi se naravovarstvo spopada, lahko strnemo v množično izumiranje vrst, vedno večjo svetovno porabo fosilnih goriv (Grušovnik 2010) in vedno večji »okoljski odtis« (”ecological footprint”), ki predstavlja površino (tako morja kot kopnega) potrebno za ohranjanje človekovega načina življenja (Polanec in Kovač 2011). Novo etiko lahko torej opredelimo kot nekaj, kar nas bo pomagalo usmerjati pri soočanju z nastalimi situacijami, na področju katerih skuša ukrepati naravovarstvo, s katerimi se povprečen človek v družbi ne bi mogel spopasti (Leopold 2010).

Vsa etika, ki jo poznamo danes temelji na posamezniku kot delu skupnosti. Deželska etika predstavlja tisto, ki širi meje skupnosti in tako k sodelovanju spodbuja tako človeka, ostala nečloveška bitja kot tudi zemljo in vode (po Leopoldu »dežela«). Priznava pravico slednjih do obstoja oz. eksistence. Preprosto povedano, človek postane iz »osvajalca deželske skupnosti« njen preprost član, kjer spoštuje njene člane in skupnost samo (Leopold 2010).

2.1.1.1 Pomen izobraževanja

Prav tako kot navadni državljani tudi znanstveniki niso gotovi, kaj poganja skupnost, pravi Leopold (2010). Verjetno nikoli ne bo znano kako v celoti delujejo procesi narave, človeka, ki ga preučujejo naravoslovne in družboslovne vede. Pregled skozi človeško zgodovino v njegovem odnosu do narave kaže, da je človek samo član biotske skupnosti. Njegov vpliv na okolje je tako enak oz. celo manjši, kot vpliv okolja na človeka (Leopold 2010), gledano skozi celotno obdobje zgodovine človeka. V času po industrijski revoluciji pa skuša človekov vpliv nadvladati okolje in njegove vplive nanj. Tako se mora človek vedno bolj prilagajati spremembam v naravi, ki jih je sam povzročil s svojo dejavnostjo (Kirn 2004). Zavedanje povezave okolja s človekom je zaradi površinskega poučevanja zgodovine pogosto pomanjkljivo, saj je ta povezava v izobraževanju pogosto zanemarjena. To bi se, kot pravi Leopold (2010), z dojemanjem »deželev kot skupnosti« spremenilo.

Naravovarstvo predstavlja harmonijo med človekom in deželo. Leopold poudarja, da kljub stoletnim prizadevanjem na področju varovanja narave, še vedno ni konkretnih vidnih rezultatov oz. premikov. Kot najboljša rešitev se ponuja izobraževanje, pri katerem pa ni

pomembno povečanje obsega poučevanja, temveč izboljšanje njegove vsebine. Izobraževanje v času izdaje *Almanaha peščene dežele* (prva polovica 20. stoletja) Leopold (2010) povzame kot delovanje na podlagi upoštevanja zakona, pravih odločitev na volitvah, pridružitvi različnim organizacijam ter preizkušanj, kateri način varovanja narave se najbolj obnese. Ostale skrbi so odveč, saj bo za njih poskrbela država (Leopold, 2010). Tudi v današnjem času ostaja problematika enaka. Izobraževanje ne daje dovolj poudarka na etično problematiko ter na razmislek o tem, kaj je prav in kaj narobe (Grušovnik 2010). Torej se je potrebno vprašati, kam vodi takšno izobraževanje (Leopold 2010).

Do sedaj nobena sprememba v etiki ni bila storjena »brez notranje spremembe v našem intelektualnem poudarku, naših zvestobah, naklonjenostih in prepričanjih« (Leopold 2010). Varovanje narave se tako še ni dotaknilo temeljev delovanja, saj še ni poseglo v filozofijo in religijo (Leopold 2010). Zato se je, kot izhodišče za učinkovito naravovarstveno izobraževanje, potrebno vprašati, ali je skrb za naš življenjski prostor, katerega uničenje lahko škoduje nam, dovolj ali nasprotno, da potrebujemo varovati naravo kot tako, ker ne gre le za surovo materijo podvrženo tlaki, temveč za harmoničen in občutljiv sistem pomembnejši in lepši od človekovega življenja, ki v njem predstavlja le majhen delček (Ferry 1998).

2.1.1.2 Ekonomski motivi »deželske etike«

Leopold se v svojem delu dotakne tematike nadomestka deželske etike oz. tistega kar služi namesto nje. Glavna pomanjkljivost naravovarstva temelji na ekonomskih motivih, saj večina članov t. i. deželske skupnosti nima nobene ekonomske vrednosti. Vsa živa bitja predstavljajo skupnost, ki je celovita in ima pravico do nadaljnega obstoja. Tako si, ko je ena od ekonomsko neopredeljenih kategorij ogrožena, izmislimo izgovor in ji podelimo ekonomsko pomembnost (Leopold 2010). Kot primer lahko vzamemo razglasitev zavarovanega območja na neki gozdni površini, ki je s pravilnim gospodarjenjem ekonomsko donosno. Nasproti temu lahko podamo primer mokrišč, ki so dolgo časa veljala za ekonomsko nepomembna in so bila tako podvržena številnim neprimernim posegom, saj območja niso bila razglašena za zavarovana. Vendar imajo mokrišča indirektno ekonomsko vrednost, saj so pomembna za čiščenje vode in zadrževanje poplav (Primack 2008).

Tisti naravovarstveni sistemi, ki temeljijo le na ekonomski sebičnosti, so popolnoma neuravnovešeni, pravi Leopold (2010). Pri tem pride do izključitve in ignorance številnih delov deželske skupnosti, ki nimajo nobene vrednosti, a so nujno potrebni za delovanje ekosistema (mokrišča). Naravovarstveni sistem predvideva, da bodo ekonomski deli ekosistema delovali brez neekonomskih delov. Sistem veliko odgovornosti in funkcij, za katere velja, da so preveč zahtevne, kompleksne in raztresene, prenaša na državo, zato jih ta ne more uspešno opravljati. Tako je etična dolžnost s strani posameznika edina možna rešitev (Leopold 2010).

2.1.1.3 Leopoldov »biotski mehanizem«

Etična vez z »deželo« je mogoča skozi miselnost, ki predpostavlja podobo »dežele«/ekosistema kot »biotskega mehanizma« (Leopoldov izraz za kompleksno povezanost organizmov, abiotskih dejavnikov in procesov, ki se odvijajo znotraj strukture). Leopold poudari, da smo lahko etični do »nečesa, kar vidimo, občutimo, razumemo, imamo radi ali kako drugače v to upamo« (Leopold 2010). Za razumevanje in približek razlagi »biotskega mehanizma« Leopold (2010) poda izraz »biotska piramida«, ki ga lahko primerjamo z biološkim izrazom »energetska piramida« ("ecological pyramid") in predstavlja grafični prikaz strukture prehranjevanja znotraj ekosistema (Collin 1995).

Trofični nivoji, ki sestavljajo »biotsko piramido«, predstavljajo delitev vrst na podlagi pridobivanja energije iz okolja. Primarni producenti, ki pridobivajo energijo s pomočjo sonca in procesa fotosinteze, predstavljajo prvi trofični nivo (npr. črna detelja - *Trifolium pratense*). Vrste, ki se hranijo s fotosintetskimi organizmi so herbivori oz. primarni potrošniki in predstavljajo naslednji nivo (npr. poljski zajec - *Lepus europaeus*). Najvišji trofični nivo predstavljajo karnivori, ki se hranijo z drugimi živalmi. Naprej jih razdelimo na sekundarne potrošnike, ki se hranijo z herbivori (npr. rdeča lisica – *Vulpes vulpes*) in terciarne potrošnike, ki se prehranjujejo s plenilci (npr. planinski orel – *Aquila chrysaetos*). Prehrana nekaterih organizmov na tretjem trofičnem nivoju je tako rastlinskega kot tudi živalskega izvora. Imenujemo jih omnivori in sem uvrščamo tudi človeka. Za celotno odmrlo tkivo/snov tako rastlin kot tudi živali poskrbijo dekompozitorji in s tem priskrbijo ustrezne minerale, ki jih potrebujejo rastline za rast, kar predstavlja vrnitev na dno piramide (Primack 2008). Vsak trofični nivo je odvisen od svojega predhodnega in hkrati pomemben za naslednji nivo. Številčnost navzgor skozi nivoje upada. Zato na vsak mesojedi organizem pripada na stotine njegovega plena. Vsakemu herbivoru, ki predstavlja plen pripadajo še večje zaloge rastlinske prehrane (Leopold 2010). Zato tudi govorimo o piramidni strukturi.

Čeprav lahko organizme v splošnem razdelimo na trofične nivoje, so njihove prehranjevalne okoliščine večinoma zelo omejene in jih v biološkem izrazoslovju uvrščamo med specialiste. Določene vrste pikapolonice se hrani s točno določeno vrsto uši. Ta pa se hrani samo z eno vrsto rastline. Takšne odnose med organizmi imenujemo prehranske verige (Primack 2008). In tako je Leopold (2010) že v prvi polovici 20. stoletja zapisal, da zapletenost piramide na prvi pogled deluje povsem neurejeno, vendar njena stabilnost dokazuje visoko stopnjo organiziranosti. Deluje na temeljih sodelovanja in kompeticije njenih raznolikih delov. Na začetku življenja so bile »biotske piramide« nizke in plitke, prehranske verige pa kratke in preproste. Skozi evolucijo so se izoblikovali novi sloji, dodajali so se novi vezni členi (Leopold 2010). Morda je bolj primeren izraz, ki zavzema večanje števila organizmov vpletenih v prehransko verigo skozi trofične nivoje, prehranska mreža (Primack 2008). V tem sistemu predstavlja človek le del kompleksne piramide, ki se je skozi čas izoblikovala.

»Dežela« po Leopoldovo (2010) ni zgolj zemlja temveč »vodnjak energije« (»fountain of energy«), kot jo poetično poimenuje. V biološkem izrazoslovju pogosteje najdemo izraz »pretok energije« (»energy flow«) (Collin 1995), ki je odvisen od kompleksnosti rastlinske in živalske (organizemske) skupnosti. Brez kompleksnosti skupnosti, normalnega poteka delovanja verjetno ne bi bilo. Strukturo organizmov sestavlja določeno število, njihove značilnosti in funkcije vrst. Tako je temeljna lastnost »dežele« povezanost njene kompleksne strukture z energetsko pretočnim delovanjem. In ko pride do spremembe v enem delu pretoka energije, je nujno potrebna prilagoditev njegovih ostalih delov (Leopold 2010). Vendar posledice spremembe niso predvidljive.

Plenilci predstavljajo vrh trofične piramide in že manjši primanjkljaj oz. sprememba števila le teh povzroči velike spremembe v organiziranosti prehranske mreže. Proces, ki zaradi iztrebljanja plenilcev povzroči velik upad tako rastlinstva kot tudi celotne biodiverzitete, imenujemo »trofična kaskada« (Primack 2008). Primer, ki kaže pomembnost plenilcev, predstavljajo območja, kjer je bil zaradi človeka iztrebljen volk. Posledično je množično narastla populacija jelenov, ki so popasli celotno območje grmov in zelišč. Izguba rastlin je povzročila upad populacije jelenov, ostalih herbivorov in insektov, poleg tega pa tudi večjo erozijo tal (Beyer in sod. 2007). Vendar če navežemo primer na Leopoldovo besedilo, sprememba ne vpliva nujno na zavrtje pretoka energije. Evolucija predstavlja niz sprememb, katerih rezultat je delovanje mehanizma in večanja krogotoka. Vendar gre pri evolucijskih spremembah za počasen in lokalni proces. Delovanje človeka pa, kot smo videli, povzroča hitre in obsežne spremembe (Leopold 2010).

2.1.1.4 »Deželska etika« v naravovarstvu

Leopold (2010) poda tri osnovne ideje pomanjšanega orisa »dežele«, ki lahko predstavljajo izhodišče naravovarstva:

- »Dežela« ni le zemlja.
- Avtohtone rastline in živali ohranjajo odprt pretok energije.
- Človeško povzročene spremembe predstavljajo drugi red kakor evolucijske spremembe in imajo večji vpliv, kot lahko predvidevamo.

Zaradi teh idej se naprej odpirajo vprašanja, kako se bo »dežela« prilagodila novemu redu in ali se da zelene spremembe doseči z manj nasilja. Dezorganizacija »dežele«, kateri smo priča, prizadene območja tako, da jih uniči, vendar nikoli do popolne dezorganizacije ali dokončnega propada (Leopold 2010). Izraz, s katerim opišemo proces ponovnega naseljevanja območja, kjer je bilo življenje uničeno zaradi naravnih katastrof ali človeka, imenujemo sukcesija (Primack 2008). Tako si dežela vedno znova opomore, vendar je manj kompleksna in predstavlja manjšo nosilnost za vse organizme (tako ljudi, rastline in živali) (Leopold 2010), kar predstavlja problematiko ukrepanja s strani naravovarstva.

Glavna ugotovitev, do katere se lahko dokopljemo skozi človekovo skrb za naravo in zgodovino, pravi, da manjši kot so človekovi posegi in posledično spremembe nasilne, večja je verjetnost, da bo prilagoditev v »biotski piramidi« uspešna. Nasilnost se z naraščanjem gostote prebivalstva oz. poseljenosti veča. In trenutna logika človeštva deluje ravno nasprotno s tem, ko je mišljeno, da bo povečanje gostote prebivalstva obogatilo človekovo življenje. Pridobitve zaradi neskončnega povečevanja gostote prebivalstva so bolj podvržene zakonu zmanjšanja povračil (Leopold 2010).

»Deželska etika« je tista, ki omogoča obstoj ekološke vesti in omogoča posameznikovo odgovornost za ohranjanje »zdravja dežele«. S tem je mišljeno »zdravje dežele« kot njena sposobnost samoobnove. Naravovarstvo torej predstavlja naš napor za razumevanje in ohranjanje sposobnosti samoobnove. Vendar tudi med naravovarstveniki prihaja do različnosti njihovih mnenj. Do razhajanja pride v eni sami točki, ki je skupna veliki večini strokovne javnosti (specializiranim področjem). Tako eni vidijo v »deželi« zemljo, katere glavno funkcijo predstavlja produkcija dobrin. Druga skupina pa vidi deželo kot biote oz. ekosistem, kjer je njena funkcija videna širše (Leopold 2010). Leopold vidi v razhajanjih ponavljajoči se vzorec. Pozneje bomo s pregledom dela Arneja Naessa podrobneje razdelali razliko med »pravilnimi« in »napačnimi« ukrepi naravovarstvenikov.

Etični odnos do dežele ne obstaja brez ljubezni, spoštovanja in občudovanja »dežele« ter predvsem spoštovanja njene vrednosti. Ta vrednost je namreč mišljena predvsem v filozofskem smislu in nikakor ne v ekonomskem. Največjo oviro, ki preprečuje širitev »deželske etike«, predstavlja izobraževalni in ekonomski sistem, ki je usmerjen proč od zavesti o »deželi«, namesto proti njej. Današnji človek je usmerjen predvsem stran od »dežele« in predstavlja skoraj popolno ločenost. Kot pravi Leopold (2010) je »dežela« nekaj, kar je človek »prerasel«. Pogoj za razumevanje ekološkega pogleda na deželo je razumevanje ekologije (ekološko mišljeno po zgoraj navedeni opredelitvi). Kar pa ne smemo enačiti z izobrazbo, saj večji se del izobrazbe namensko ogiba ekološkimi pojmom. Tako je Leopold (2010) že konec prve polovice prejšnjega stoletja opozoril, da je »pravo« ekološko izobraževanje redko.

Nadaljevanje z »deželsko etiko« bi bilo nesmiselno, če ne bi obstajal del manjšine, ki bi nasprotoval »modernim« trendom. Kar je potrebno storiti, da poženemo v tek »deželsko etiko«, je, da je potrebno prenehati razmišljati o uporabi dežele zgolj z ekonomskega vidika. Vsako vprašanje je potrebno, poleg tega, da ga etično in estetsko preučimo, tudi ekonomsko koristno ovrednotiti. Tako je neko dejanje pravilno »kadar teži k ohranitvi integritete, stabilnosti in lepote biotske skupnosti« (Leopold 2010). V nasprotnem primeru je napačna.

Etika tako predstavlja odgovor na Leopoldovo vprašanje »kako doseči spremembo v človekovem odnosu do okolja« (Grušovnik 2010). »Deželska etika« je tista, ki je nastala kot produkt družbene evolucije. Namreč etika je nekaj tako pomembnega, da to ni nikoli napisano. Evolucija »deželske etike« predstavlja tako intelektualni kot tudi emocionalni

proces. Ko etična meja napreduje od posameznika k skupnosti, se njena intelektualna vsebina poveča. Zato lahko rečemo, da je mehanizem etike vedno enak: »družbeno odobravanje pravih dejanj in družbeno zavračanje napačnih dejanj« (Leopold 2010). Čeprav je naravovarstvo plod dobrega namena, lahko le-to postane »tudi nevarno in škodljivo, saj mu pogosto manjka kritično razumevanje dežele in njene ekonomske uporabe« (Leopold 2010).

Leopold velja za začetnika okoljske etike in vpliva, ki ga je *Deželska etika* pustila pri razvoju naravovarstvenega gibanja, ne smemo zanemariti. Vendar večina za začetnico okoljevarstva šteje Rachel Carson, ki je s knjigo *Nema pomlad* (1962) opozorila na škodljive učinke pesticidov, ki ne škodujejo le človeku, temveč tudi ostalim bitjem. Njeno delo je, kot »alarmantni ekološki signal« (Kirn 2004) z nazornim prikazom in znanstvenimi dognanji, imelo velik vpliv na javnost in njeno okoljsko ozaveščenost. Vendar v današnjem času še vedno ni vidnega večjega napredka pri spremembah in ukrepih, ki bi pripomogli k trajnemu izboljšanju okoljskih problemov. Ali so »grožnje, zastraševanje in nujno odrekanje« (Grušovnik 2010), ki so preneseni na ljudi z okoljskim ozaveščanjem, dovolj za spremembe, ki jih potrebujemo za ohranitev planeta?

Vpliv, ki ga ima *Deželska etika* na reševanje okolje/naravo-varstvenih problemov, ima zaradi svojega utemeljenega in širšega pogleda, ki je uporaben tudi v praksi, morda celo večjo naravovarstveno vrednost kot Carsonina *Nema pomlad*. Leopold s tem, ko predlaga širitev moralnega univerzuma preko tretjega koraka v etičnem zaporedju, poda smernice izgraditve okoljske etike, ki bi omogočala učinkovito rešitev krize nastale ob propadanju biotske raznovrstnosti. Zato za Leopolda ne moremo reči da je klasični filozof, temveč bolj praktični (Grušovnik 2010). V nadaljevanju si bomo skozi primer današnjega časa ogledali uporabnost okoljske etike, ki jo ponuja »deželska etika«.

2.1.2 Pomen »deželske etike« v primeru uvrščanja nekaterih vrst prostoživečih živali med divjad

Predlogi za uvrstitev nekaterih nelovnih vrst med divjad je tako strokovno kot širšo javnost razdelil na podpornike in nasprotnike. Z argumenti za in proti je bilo potrebno predloge najbolj objektivno ovrednotiti in poiskati najbolj ustrezno rešitev. Skozi pregled razlogov, ki zagovarjajo in zavračajo predloge, bomo v nadaljevanju nanje skušali implicirati praktično uporabo Leopoldove »deželske etike«.

2.1.2.1 Predlogi za spremembo nekaterih prostoživečih vrst živali med divjad

Januarja 2013 je bil izdan Povzetek vseh predlogov za spremembo in dopolnitev Uredbe o določitvi divjadi in lovnih dob, ki predstavlja razširjeno verzijo Predloga za spremembo nekaterih nelovnih vrst živali v divjad, ter spremembo lovnih dob nekaterih vrst divjadi, ki ga je leta 2012 predlagala Lovska zveza Slovenije. Divjad predstavljajo živalske vrste (večinoma sesalci in ptice), ki jih lahko lovimo in običajno njihovo meso uporabljamo v prehrani (Divjad

2014). Eno izmed točk predstavlja tudi Predlog za umestitev nekaterih vrst prostoživečih živali med divjad. Tako naj bi se na seznam lovnih živali uvrstili golob grivar (*Columba palumbus* L.), sloka ali veliki kljunač (*Scolopax rusticola* L.), kozica (*Gallinago gallinago*), krehelj (*Anas crecca*), črna liska (*Fulica atra*), ruševac (*Tetrao tetrix*), kormoran (*Phalacrocorax carbo*) in šakal (*Canis aureus* L.) (Novinec in Režonja 2013). V nadaljevanju si bomo ogledali razloge za umestitev vrst ptic na seznam divjadi;

Golob grivar predstavlja lovno vrsto v skoraj vseh državah Evropske unije. V Sloveniji je bila lovna do leta 1993, kar je z odstrelom 2.000 osebkov letno predstavljalo za Evropo nepomembno številko. Ker ima golob grivar ugodno populacijsko dinamiko, škodi kmetijskim površinam (konfliktna vrsta) in predstavlja tradicionalno lovno vrsto (zmeren lov), se predlaga ponovno izvajanje odstrela vrste (Novinec in Režonja 2013).

Sloka je lovna vrsta v večini evropskih držav. Do leta 1993 je bila v Sloveniji lovna vrsta z odstrelom približno 2.000 osebkov letno, kar je v evropskem prostoru predstavljalo minimalen odvzem. Vrsta ni konfliktna, vendar je za uvrstitev med divjad pomembna z vidika trajnostne rabe obnovljivega vira (kot se v nadaljevanju izkaže, je razlog premalo argumentiran) ter tradicionalnega lovstva v slovenskem prostoru, ki omogoča pridobivanje podatkov o vrsti. Lov naj bi bil dopuščen tako v pomladnem kot tudi jesenskem času, čeprav v spomladanskem prevladujejo samci, kar pa nima posebnega vpliva na populacijo (Novinec in Režonja 2013).

Kozica v evropskem prostoru predstavlja vrsto, ki se lahko lovi. Načrtovanje odstrela in upravljanje kozice z majhnim deležem smrtnosti bi omogočalo boljše poznavanje vrste. Za razliko od spremembe nelovnih vrst v divjad pri golobu grivarju, šakalu in sloki, kozica ni na prioritetnem mestu (Novinec in Režonja 2013).

Krehelj je lovna vrsta v večini držav Evropske unije. V zadnjih letih se pojavlja naraščajoči trend populacije, zato bi kot divjad omogočala trajnostno rabo kot obnovljivi naravni vir. Uvrstitev med divjad prav tako ni prioriteta za razliko od goloba grivarja, sloke in šakala (Novinec in Režonja 2013).

Črna liska je prav tako lovna v večini držav Evropske unije. V zadnjih letih je opažen naraščajoči populacijski trend (Novinec in Režonja 2013).

Ruševac predstavlja lovno vrsto v vseh državah EU, v katerih se nahaja. Pred letom 1993, ko je bila vrsta popolno zavarovana, se je letni odstrel gibal okoli 100 osebkov letno. Praksa iz tujine kaže, da odstrel posameznih osebkov omogoča trajnostno rabo. Odstrel bi bil seveda minimalen in skrbno načrtovan, kar bi omogočalo stimulacijo lovcev k spremljanju in skrbi vrste (Novinec in Režonja 2013).

Število kormoranov, ki prezimujejo na slovenskem ozemlju, se je v zadnjih desetletjih povečalo, kar povzroča gospodarsko škodo v sladkovodnem ribištvu. Odstrel nima bistvenega

pomena na številčnost kormoranov, lahko pa deluje kot plašenje vrst, kar bi omogočilo boljše komunikacijo države z ribiči in ribogojci. Z odstrelom bi se zmanjšal vpliv teh ptic na ihtiofavno (ribe) (Novinec in Režonja 2013).

2.1.2.2 Argumenti proti Predlogom za spremembo nekaterih prostoživečih vrst živali med divjad

DOPPS (Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije) je na podlagi preučitve in analize pripravil seznam pripomb na predlagane spremembe Uredbe o določitvi divjadi in lovnih dob, ki odločno nasprotujejo kakršnemukoli spreminjanju nelovnih vrst v divjad. Poglejmo si splošne pripombe k uredbi:

Spremembe uredbe so pomanjkljivo pripravljene in obrazložene. Pri tem je poudarjeno, da je premalo ustreznih citatov in da argumentacija ni zadostna. Tako bi morali biti predlogi, ki zavzemajo velike spremembe v naravnem okolju in imajo velik vpliv na posamezne vrste, temeljiti na visoki strokovni pripravljenosti. Zato se mora predlog o lovu kozice, kreheljca in liske že v začetku zavrniti, prav tako tudi ruševca in kormorana, ki sta zaščiteni po Ptičji direktivi (Denac in sod. 2013).

Nesprejemljiv je lov na močno ogrožene ptice. Sloka in kreheljca predstavljata močno ogroženi vrsti, medtem ko sta kozica in jrebica kritično ogroženi vrsti na nacionalni ravni. Tako obstaja možnost, da lov pahne vrste v Sloveniji na rob izumrtja. Po Ptičji direktivi je lov, ki ogroža ohranitveno stanje vrst, prepovedan (Denac in sod. 2013).

Nesprejemljiv je lov brez ekološkega razloga. Lov današnjega časa mora temeljiti na ekoloških in racionalnih razlogih, ki je možen le pri uravnavanju populacij zaradi povzročanja velike škode ali pri odsotnosti plenilca. Gospodarska škoda, ki jo povzročajo ptice je minimalna, populacij ni potrebno uravnavati. Razlog za množično ubijanje živali ne more temeljiti zgolj na užitku pri lovu (Denac in sod. 2013).

Lov kot »trajnostna raba obnovljivih virov« je nesprejemljiv. Koncept potrebuje širšo javno razpravo. Lov namreč povzroča večanje ubežne razdalje med človekom in pticami, kar onemogoča njihovo dojetanje veliki večine prebivalcev. S tem je onemogočen tudi dostop človeka do narave in preprečuje njegovo sproščeno doživljanje (Denac in sod. 2013). Pojem »trajnostne rabe« je v tem primeru uporabljen povsem napačno.

Koristoljubno naravovarstvo naj bi bilo omogočeno s tem, ko bi se za lovne vrste zanimali tudi lovci in bi jih posledično lahko tudi varovali. Pretekli primeri kažejo, da zainteresiranost lovcev po ukinitvi lova res upade, vendar se populacije povečajo (primer ruševca) (Denac in sod. 2013).

Nesprejemljiv in nepotreben je lov z namenom raziskovanja. Dandanašnja znanost teži k uporabi čim manj invazivnih metod. Za razliko od lova, obstaja množica drugih metod, ki omogočajo zbiranje boljših in obsežnejših podatkov (Denac in sod. 2013).

Neciljne vrste lahko podležejo plašenju in ubijanju. Lov na nekatere ptice (predvsem vodne), lahko vpliva tudi na ostale zavarovane vrste. Do nenamernega ubijanja pride zaradi napačne določitve vrst na terenu. Zavestno vznemirjanje živali zavarovanih vrst je prepovedano (Denac in sod. 2013).

Posledico lova predstavlja tudi velik vnos svinca v naravno okolje. To ima lahko posledice tako za neciljne vrste, kot tudi za človeka. Obstaja tudi možnost nadomestitve šiber z manj strupenimi snovmi, vendar do sedaj za to ni bilo preveč posluha (Denac in sod. 2013).

Za seznam pripomb na Uredbo o določitvi divjadi in lovnih dob, ki se tičeje preprečitve spremembe zgoraj omenjenih ptic, lahko rečemo da delujejo v skladu z osnovnimi načeli naravovarstva, ki so jasno začrtani v Leopoldovi *Deželski etiki*. Zato bomo v nadaljevanju primer poskušali navezati na osnovne paradigme okoljske etike, ki so podane skozi »deželsko etiko«.

2.1.2.3 Praktičnost »deželske etike« na primeru

Neetičnost lova lahko opredelimo na dveh ravneh. Ena je ta, da moralnost lova ni vprašljiva, temveč se ukvarja le z etičnim kodeksom lovcev. Medtem ko je druga raven radikalna in je vprašljiva sama dopustnost oz. nedopustnost lova (Kirn 2004). Po Predlogu za uvrstitev nekateri nelovnih vrst med divjad se lahko vprašamo po neetičnosti oz. etičnosti lovcev, ki s svojimi dejanji vplivajo na populacije živali za korist tako človeku kot tudi ostalim organizmom. Kaj je torej tisto, kar bi lov doprinesel?

Kot glavni argument se navaja (Pokorny 2013) možnost trajnostnega upravljanja s populacijami in njihovim življenjskim okoljem. Posledično bi bilo omogočeno boljše pridobivanje podatkov o vrstah (monitoring), ter na njihovi podlagi po potrebi omogočiti izvajanje ukrepov za izboljšavo življenjskih razmer podanih vrst. Sistematično in načrtno upravljanje naj bi tako za razliko od pasivnega varstva predstavljalo možnost ohranjanja gnezdilnih vrst. Pasivno varstvo naj bi celo poslabšalo pridobivanje ustreznih podatkov glede vrst. Poleg tega predstavlja lovsko upravljanje bolj učinkovit nadzor oz. inšpekcijo nad neustreznim ravnanjem z živalmi kakor naravovarstveni sistem. Kot primer se lahko navedejo denarne kazni, ki so pri odstreli zavarovane vrste nižje, kakor pri neupravičenem odstreli divjadi. Zato bi z uvrstitvijo ptic med lovne vrste, le-tem bilo omogočeno večje pravno formalno varstvo. Poleg tega bi lov omogočil tudi rešitev spora ljudi s konfliktnimi vrstami. Tukaj je mišljena predvsem uvrstitev kormorana med lovne vrste, z namenom ohranjanja avtohtonih vrst rib in ustrezno ozaveščanje prizadetih interesnih skupin (ribiči). Kot zadnja sprememba, ki bi jo lov omogočil, je navedena možnost intenzivne rabe divjadi kot obnovljivega vira, predvsem s prehranskega vidika (Pokorny 2013).

Če navežemo podane »koristi« spremembe nelovnih vrst v lovne, lahko skozi Leopoldov pogled le te označimo najprej kot »nadomestek deželске etike«. S tem ko bi našteje ptice postale lovne, bi se povečala njihova ekonomska vrednost, kar bi po mnenju zagovornikov predloga omogočalo trajnostno rabo oz. upravljanje populacij in bi s tem delovali v skladu z naravovarstvenimi smernicami. In ravno to je problem, ki ga izpostavlja Leopold s tem, ko opozarja na delitev »članov deželске skupnosti« (v našem primeru ptice) na tiste z ekonomsko in neekonomsko vrednostjo. Res je, da bi ekonomska vrednost vrst omogočila večjo možnost upravljanja in nadzora vrste, kar bi lahko prispevalo tudi k boljšemu ohranjanju. Vendar je pristop problematičen, saj z opredeljevanjem lovnih vrst ne upoštevamo ostalih elementov deželске skupnosti. Zgoraj navedeni doprinosi lova podajajo predvsem koristi človeku.

Kot primer lahko podamo razglasitev kormorana za lovno vrsto, z razlogom, da pobija preveliko število avtohtonih vrst rib. Poleg tega povzroča ekonomsko škodo tudi ribičem. Z lovom bi lahko uravnavali populacijo kormoranov in s tem ohranjali ribe ter omogočali »veselje« in dobiček ribičem. Ribolov (tudi lov na ostale živali) predstavlja za mnoge vir dohodka, vendar ni neposredno temelj njihovega preživetja (Kirn 2004). Na tej točki je zato uporaba besedne zveze »biotska piramida« na mestu. Tako kot ribe imajo tudi kormorani svojo funkcijo v ekosistemu in sestavljajo del »biotske piramide«. Zakaj bi bilo torej potrebno uravnavanje piramide ravno s strani kormoranov, ki se s svojim plenilskim načinom življenja uvrščajo na vrh piramide? S tem smo prešli na raven vprašanja ali je lov moralno dopusten ali ne.

Primer iztrebljanja volkov (Beyer in sod. 2007) dokazuje, da so lahko posledice odstrelitve živali na višjem trofičnem nivoju katastrofalne. Prav tako tudi pri kormoranu, saj so spremembe, kot pravi Leopold, ki jih povzroči človek »drugega reda, kakor evolucijske in imajo večji vpliv, kot je možno predvideti« (Leopold 2010). Delovanje lovcev po principu iztrebljanja plenilcev, z namenom da prevzamejo njihovo vlogo (v tem primeru ribiči) (Kirn, 2004), je nedopustno in ne bi smelo biti njihov glavni cilj. Človekova vpetost v naravni svet se vplivu na evolucijske spremembe ne more ogniti, vendar mora težiti k spremembam, ki bi s pravilnim pristopom omogočale čim boljše ohranjanje »zdravja dežele«.

Ključ, s katerim lahko pridobimo »zdravje dežele«, predstavlja omogočanje sposobnosti samoobnove. Dejanja morajo biti s svojim glavnim namenom usmerjena k »ohranitvi integritete, stabilnosti in lepote biotske skupnosti« (Leopold 2010), kajti le tako bo omogočeno primerno ohranjanje narave. In prav lov je tisti, ki bi moral v prvi vrsti stremeti k tem ciljem, lovci pa tisti, ki bi s svojimi dejanji/ukrepi omogočali sposobnost samoobnove narave, namesto da povzročajo z lovom ekonomskega vidika spremembe, ki samoobnovo preprečujejo. Zato je tudi moralnost oz. nemoralnost lova odvisna od njenega poteka (Kirn 2004).

Če pogledamo na primer Predlogov za spremembo nekaterih nelovnih vrst živali v divjad z naravovarstvenega vidika, katerega del naj bi predlogi tudi bili, lahko z razmislekom in

preuĉitvijo problema zakljuĉimo, da ta ukrep ne bi bil najbolj primeren. IzkaŹe se da naravovarstveni ukrepi, kljub svojemu v osnovi dobremu namenu, ne predstavljajo vedno ukrepov, ki bi omogoĉali uĉinkovito ravnanje z naravo. Kot pravi Leopold, mu pogosto manjka tisto »kritiĉno razumevanje deŹele in njene ekonomske uporabe« (Leopold 2010). Zato je potreben tretji korak v etiškem zaporedju, ki naravo postavi na isto raven kot ĉloveka oz. obratno.

Okoljska etika ima pri naravovarstvenih odloĉitvah kljuĉen pomen. Ravno zaradi tega je *DeŹelska etika* delo, ki je uporabno tudi v praksi. Razmislek o napaĉnosti oz. pravilnosti zgornjega primera, podkrepjen tako z argumenti za kot proti, je namreĉ pripeljal do konĉnega rezultata. Predlogi za uvrstitev nekaterih nelovnih ptic med divjad so bili zavrnjeni (Jaksetiĉ 2014).

2.2 Arne Naess: »Globoka ekologija«

Pri okoljski etiki se ne moremo ogniti omembe enega najpomembnejših norveških filozofov 20. stoletja Arneja Dekkeja Eideja Naessa (1912-2009), znanega kot utemeljitelj »globoke ekologije«. Naessova filozofija »globoke ekologije« je tako od leta 1973, ko je bila prviĉ predstavljena javnosti, pa do danes še vedno uporabna, saj je »najnazorneje pokazala razmejitve med skrbjo za okolje, ki izhaja iz ĉlovekovih interesov, in pravo okoljsko etiko, ki ne-ĉloveškim bitjem pripiše (moralno) vrednost neodvisno od njihove koristi za ĉloveške cilje« (Grušovnik 2011). »Gibanje globoke ekologije«, kot to imenuje Naess lahko po Kirnu (2004) uvrstimo na tri podroĉja teoretskih izhodišĉ povezanih z okoljsko etiko oz. »ekološko zavestjo«. »Globoka ekologija« namreĉ zaobjema tako »radikalno ekološko zavest«, kjer je naravovarstvene probleme moŹno rešiti le z temeljito preobrazbo druŹbene, kulturne zavesti, sistema vrednot, produkcije, potrošnje in ekonomskih institucij, kot tudi »naturalistiĉno ekološko zavest«, kjer predstavlja rešitev ĉlovekova vrnitev k enostavnejšim oblikam Źivljenja (sonaravno, preprosto in ĉim manj energetsko intenzivno), ter »ekocentriĉno zavest«, kjer izhodišĉe predstavlja ekosistemska skupnost kot celota, vkljuĉujoĉ ĉloveka, ostala Źiva bitja in pogoje njihovega bivanja (tudi Leopoldova »deŹelska etika«) (Kirn 2014). V nadaljevanju bomo skozi pregled Naesovega dela in primer skušali pokazati kaj predstavlja »globoka ekologija«.

2.2.1 Opredelitev »globoke ekologije«

»Globoko ekologijo« Naess (2011) opredeli na podlagi temeljnih osmih toĉk platforme, ki jih podrobneje komentira in skozi primere predstavi razliko med »plitko« in »globoko ekologijo«, kar predstavlja razmah med »antropocentrizmom« in »biocentrizmom«. Podrobneje si bomo ogledali fundamentalne elemente »globoke ekologije« in jih podkrepili s primeri.

2.2.1.1 Osem točk platforme

Arne Naess definira »globoko ekologijo« kot gibanje, pri katerem podpornik ne sme zavračati niti ene izmed osmih točk platforme. V primeru zavračanja točk gre namreč za pripadnika t.i. »plitke ekologije«. Dopušča tudi možnost drugačnega skupka točk, ki mora imeti vsaj približno enak pomen, vendar gre v tem primeru za podpornike gibanja globoke ekologije, ki »mislijo, da se ne strinjajo« (Naess 2011). Poglejmo si podrobneje točke platforme:

»Dobrobit in uspevanje človeškega življenja in ne-človeškega življenja na Zemlji ima vrednost samo na sebi ...« (Naess 2011). Z drugimi besedami lahko rečemo, da imamo vsa živa bitja (biosfera) intrinzično oz. inherentno vrednost. Toda ne le živa bitja, saj kot pravi Naess, predstavljajo vrednoto samo na sebi tako posamezniki, vrste, populacije kot tudi habitati, kamor štejemo tudi pokrajino, ekosisteme, vodotoke, ... Z eno besedo lahko živo (upoštevajoč tudi človeka) kot tudi neživo naravo strnemo pod besedo »ekosfera«, ki jo kot celota lahko imenujemo tudi »ekocentrizem«. Pri tem je pomembno poudariti, da so te vrednosti »neodvisne od koristnosti ne-človeškega sveta za človeške namene« (Naess 2011). »Prisotnost inherentne vrednosti v naravnem objektu je neodvisna od kakršnekoli zavesti, interesa ali cenjenja s strani kakršnega koli zavestnega bitja« (Regan 1981).

»Bogastvo in raznovrstnost življenjskih oblik prispevata k udejanjanju teh vrednosti in sta vrednosti tudi sama zase« (Naess 2011). Naess tako vpelje izraz biotske raznovrstnosti oz. biodiverzitete, ki je bil kot koncept predstavljen šele v sredini osemdesetih let dvajsetega stoletja. Izraz biodiverzitete je tako nastal kot posledica empiričnih raziskav, ki so nakazovale na vedno hitrejšo izumiranje vrst. Biodiverziteta je navadno razumljena kot vrstna raznolikost. Vendar gre za širok pojem, ki zavzema tako gensko pestrost, populacije, vrste kot tudi biološke združbe, odnose med organizmi in celo ekosisteme (Diaconu 2013). Tako predstavlja biotska raznovrstnost oz. biodiverziteta temelj varstvene biologije (Primack 2008).

»Ljudje nimajo pravice zmanjševati tega bogastva in raznovrstnosti razen v smislu zadovoljevanja najnujnejših potreb« (Naess 2011). V tej točki »najnujnejše potrebe« namerno niso opredeljene, saj se te razlikujejo glede na podnebne pogoje in strukture družb (Naess 2011). Vendar je trenutno zmanjševanje bogastva in raznovrstnosti življenjskih oblik v porastu. Identificiranih in znanstveno opisanih je nekaj manj kot 2 milijona vrst. In kot je predvideno, naj bi na leto izumrlo med 0.01 in 0.1% vseh vrst. Kar pomeni izumrtje med 200 in 2,000 vrstami letno. Če pa so predvidevanja pravilna in na svetu obstaja 100 milijonov različnih vrst, potem na leto izumre med 10,000 in 100,000 vrst. Zato lahko o današnjem množičnem upadanju biodiverzitete rečemo tudi 6. veliko izumiranje, za katerim pa s svojimi dejanji gotovo stoji človek (How many species are we losing? 2014).

»Razcvet človeškega življenja in kultur je združljiv z bistveno manjšo človeško populacijo. Razcvet ne-človeškega življenja zahteva manjšo človeško populacijo« (Naess 2011). Trenutno Zemljo naseljuje okoli 7,25 milijard predstavnikov človeške vrste. Število

svetovnega prebivalstva se je od leta 1960, ko je bilo na svetu 3 milijarde prebivalcev, do leta 1999 (6 milijard) kar podvojilo (Worldometers 2014). In število še vedno narašča. Zato Naess dodaja, da bo »stabilizacija in redukcija človeške populacije zahtevala svoj čas«. Vendar se je pri tem nujno potrebno zavedati resnosti položaja, saj kot pravi, dlje kot bomo čakali s spremembami, večji bodo ukrepi, ki jih bomo potrebovali. »Globoke« spremembe so nujne, saj lahko v nasprotnem primeru pričakujemo še večji upad biotske raznovrstnosti (Naess 2011).

»Človekovo trenutno poseganje v ne-človeški svet je čezmerno, položaj se naglo poslabšuje.« (Naess 2011). Pri tem se ne sme pozabiti, da človek je in bo s svojimi dejanji vplival na ekosisteme in jih preoblikoval. Vendar je, kot izpostavlja Naess, problem v »vrsti in obsegu« poseganja (Naess 2011). Tako človek s svojim delovanjem vpliva na upad biotske raznovrstnosti. Glavne grožnje, ki so posledice našega delovanja so degradacija, fragmentacija in izguba habitatov, onesnaževanje, globalne klimatske spremembe, netrajnostna raba populacij in vnos tujerodnih vrst (Primack 2008). Naess opozarja predvsem na poseganje v ekosisteme s strani »bogatih« držav, ki naj ne bodo vzor revnejšim. Kot rešitev predlaga širitev »območja divjine« oz. zavarovanih območji, ki so pomembna zaradi svojih »ekoloških funkcij« (Naess 2011). Grožnje biodiverziteti in vzpostavitev primernih zavarovanih območji predstavljajo glavne izzive na področju ukrepanja varstvenih biologov.

»Zato je treba spremeniti politiko. Te politike zadevajo osnovne ekonomske, tehnološke in ideološke strukture. Posledično stanje stvari bo bistveno drugačno od obstoječega.« (Naess 2011) Gospodarska rast, ki je do začetka industrijske revolucije pa vse do danes v nenehnem vzponu, je po Naessu povsem nezdržljiva z njegovimi prejšnjimi točkami, kot sta »ekosfera« kot celota z intrinzično vrednostjo in zmanjšanje poseganja človeka v ne-človeški svet. Sistem trajnostne oblike gospodarjenja je tako še daleč v primerjavi s trenutnimi politikami industrializiranih držav, ki temeljijo na ideologiji uporabnosti in redkosti. Tako Naess ponuja uveljavljanje »globokih« sprememb na globalni ravni in to pove z besedami »misli globalno, deluj lokalno«. Na tem mestu izpostavlja tudi zavračanje »globoke ekologije« s strani držav tretjega sveta, v katere skušajo industrializirane države prenesti naravovarstvene ukrepe (Naess 2011).

»Ideološka sprememba bo v glavnem usmerjena k cenjenju kakovosti življenja (prebivanje v okoljih z inherentno vrednostjo), ne pa k sledenju čedalje višjega življenjskega standarda.« (Naess 2011). V tej točki je poudarjena razlika med kvantitativnim in kvalitativnim načinom življenja. Predvsem slednji je tisti, ki omogoča upoštevanje »globoke ekologije«. Način življenja, ki obsega tako inherentno vrednost biotske raznovrstnosti, kot tudi celotne »ekosfere«, naj bo usmerjen kvalitativno. Razliko Naess podkrepi z besedami, da bo obstajalo »globoko zavedanje razlike med velikostjo in veličino« (Naess 2011), kjer slednja predstavlja kvaliteto.

»Ti, ki se zavezujejo gornjim točkam, imajo posredno ali neposredno dolžnost, da izvedejo nujne spremembe.« (Naess 2011) S temi besedami se točke platforme zaključujejo. Komentar k temu dodaja, da naloge oz. ukrepi glede globalne krize propadanje biotske raznolikosti nimajo prednostne liste. Kot pove Naess je »v njej prostor za vsakogar« (Naess 2011).

Zgoraj opredeljenih osem točk platforme podaja temelj »gibanja globoke ekologije«, ki direktno ne podaja pravega pomena »globok«. Za boljšo opredelitev in pojasnitev gibanja, Arne Naess poda primere, ki nakazujejo razliko med »plitko« in »globoko ekologijo«.

2.2.1.2 Plitka nasproti globoki ekologiji

V nadaljevanju si bomo skozi šest primerjav podrobneje ogledali razliko med »plitko« in »globoko ekologijo«. »Plitki pristopi« nakazujejo na dosedanje izvajanje naravovarstvenih ukrepov, medtem ko »globoki pristopi« nakazujejo na možno rešitev oz. bolj učinkovito ukrepanje pri reševanju krize s katero se ukvarja naravovarstvo. Za lažjo preglednost so razločki med »plitko« in »globoko ekologijo« prikazani v Preglednici 1 in Preglednici 2.

Preglednica 1: Razlikovanje plitkega in globokega pristopa po Arneju Naessu (1. del) (Naess 2011).

	Plitki pristop	Globoki pristop
Onesnaževanje	S pomočjo tehnologije se izvaja čiščenje zraka in vode, saj zakoni preprečujejo preveliko onesnaževanje. Industrije z velikim deležem onesnaževanja se selijo v države tretjega sveta in s tem omogočajo bolj enakomerno onesnaženje.	Vrednotenje onesnaženja ni vezano le na njegov vpliv na človeka, vendar se zajema tudi vpliv na ostale oblike življenja in sistema kot celoto. Skrb glede onesnaževanja je usmerjena v prihodnost in ni zgolj kratkotrajna in površinska. Selitev industrije v države tretjega sveta predstavlja ne samo »zločin proti človeštvu, temveč zločin proti življenju nasploh«.
Viri	Gre predvsem za naravne vire koristne ljudem, nad katerimi imajo monopol tisti, ki so prvi razvili primerno tehnologijo. Tudi izraba določenega vira ne predstavlja omejitve, saj bo sproti z izginjanjem razvita primerna tehnologija, ki ga bo lahko nadomestila. Narava, predmeti, rastline in živali imajo za človeka vrednost le kot vir, zato njihovo uničenje ni pomembno.	Skrb glede naravnih virov in habitatov bi morala biti namenjena njim samim. Noben naravni objekt ne sme biti opredeljen zgolj kot vir. Glavni problem predstavlja povečevanje proizvodnje in potrošnje. Zato se pojavljajo vprašanja, kako ustanove namenjene pravu, gospodarstvu, in izobraževanju spremeniti z namenom preprečevanja ekonomske rasti. Vsekakor mora biti rešitev ekosistemska in ne lokalna, ter usmerjena kvalitativno in ne kvantitativno.
Populacija	V tem primeru gre za človeško populacijo, ki je v porastu predvsem v razvijajočih se državah, saj ta s svojo velikostjo izkazuje večjo vojaško in gospodarsko moč. Večanje števila ljudi predstavlja vrednost samo zase, saj je le-ta bolj ekonomsko donosna. Vedno večja populacija ljudi ogroža divje habitate in z njimi povezana življenja, vendar je to početje dojeno kot nujno zlo. Znižanje populacije človeka ni globalni cilj.	Globoki pristop vključuje spoznanje, da rast človeške populacije ogroža življenje celotnega planeta. V državah z visoko rastjo prebivalstva naj bi prednostno nalogo predstavljalo znižanje oz. omejitev rasti človeške populacije.

Preglednica 2: Razlikovanje plitkega in globokega pristopa po Arneju Naessu (2. del) (Naess 2011).

	Plitki pristop	Globoki pristop
Kulturna raznovrstnost in primerna tehnologija	Države v razvoju se zgledejejo po tipu zahodne industrije. Ne-industrializirane družbe tako prevzemajo tehnologije zahoda, za katere se meni, da so združljive z njihovo kulturno raznolikostjo (ohranja se le pozitivne elemente kulture). Nizko je cenjenje družb, ki zavračajo »sodobne«, zahodne standarde.	Potrebna je zaščita ne-industrializiranih kultur pred vplivom industrializiranih. Prav tako kot biotska pestrost, je tudi kulturna raznolikost vrednota. Kulturna antropologija mora biti del izobraževanja vsake družbe. Tehnologije zahodnih družb morajo imeti meje vpliva na tretji svet. Znotraj industrializiranih držav morajo politično in gospodarsko dajati prednost subkulturam. Svobodno izražanje, v primeru razdiranja kulture zaradi »napredne« tehnologije, je nujno potrebno.
Deželska in morska etika	Ljudje smo svet konceptualno razdelili na manjše dele (kot so npr. habitat, ekosistem, oceani, gore,...), s čemer pa ne zaobjamemo celote. Večina fragmentov območja je v lasti različnih držav, organizacij in posameznikov. Varovanje teh območji se izvaja zaradi »večkratne uporabe« ali »stroškovne koristnosti«. Večinoma se dolgotrajni globalni in družbeni stroški ne upoštevajo. Sem štejemo npr. erozijo tal in onesnaženje vode, ki predstavljata škodo za človeka, vendar se je potrebno zanašati na tehnološki napredek in s tem globoke spremembe niso potrebne.	Zemlja ni last ljudi. Ti jo zgolj naseljujejo in izrabljajo vire, ki zadovoljijo njihove najnujnejše potrebe. In če pride zadovoljevanje teh potreb v navzkriž z nujnimi potrebami neljudi, potem bi morale imeti slednje prednost. Tehnologija ne bo omogočila rešitve ekološkega uničevanja. Potreben je upor proti arogantnim pojmom industrijskih družb.
Izobrazba in znanstveno raziskovanje	Zaradi izrabe virov in razvrednotenja okolja potrebujemo vedno več »strokovnjakov«, ki zmorejo večati gospodarsko rast v čim bolj zdravem okolju. Za upravljanje planeta bo potrebna vedno bolj manipulativna tehnologija, ki bo zaradi okoljskega razvrednotenja nujno potrebna. V ospredju bodo trde znanosti in zahtevani bodo visoki izobraževalni standardi.	Izobraževanje bo usmerjeno v ne-potrošniško družbo oz. bo temeljilo na potrošništvu trajnostnih dobrin. Potreben je tudi premik od »trdih« k »mehkim« znanostim. Izobraževanje glede svetovne strategije naravovarstva mora biti prioriteto, vendar še vedno znotraj okvira spoštovanja biosfere.

2.2.2 Primer »plitke« nasproti »globoki ekologiji« v naravovarstvu: vetrna elektrarna Volovja reber

Od leta 2003, ko se je pričel obravnavati program za postavitve vetrne elektrarne na območju Volovje rebri (Medved 2004), pa vse do današnjega časa, ostaja polemika ali je ta projekt primeren ali ne. Javno mnenje se je tako razdelilo na podpornike in nasprotnike izgradnje vetrnih elektrarn na tem območju. Ravno ta razmah predstavlja odličen primer za Naessovo gibanje, s katerim se da pokazati razlikovanje med t.i. podporniki »plitke« in »globoke ekologije«. V obeh primerih (izgradnja ali ne), naj bi šlo za okolju »koristno« dejanje. Poglejmo si podrobneje plitki in globoki pristop glede postavitve vetrne elektrarne na Volovji rebri.

»Plitki pristop«: Projekt postavitve vetrne elektrarne na Volovji rebri predstavlja »novo energetska tržno nišo«, ki je z ekonomskega vidika namenjena predvsem dobičku, ki bi občini Ilirska Bistrica omogočal polnjenje občinske blagajne. Na račun postavitve elektrarne bi zaslužila tudi domača gradbena podjetja, dobavitelji opreme, projektanti, kar bi omogočilo tudi možnost začasne zaposlitve gradbenih in industrijskih delavcev ter stalne zaposlitve za okoli 5-10 vzdrževalcev. Zmanjšala bi se tudi energetska odvisnost Slovenije od fosilnih goriv in uvoza (Čok 2004). Z ratifikacijo Kjotskega protokola je potrebno v Sloveniji zmanjšati emisije toplogrednih plinov. Zato je proizvodnja vetrne energije le korak k izboljšanju stanja (Keš 2008). Območje Volovje rebri je neposeljeno in ravno prav oddaljeno od bližnjih krajev, da elektrarna s svojim delovanjem ne bi motila prebivalcev. Javnost je projektu naklonjena, saj velja pridobivanje vetrne energije s pomočjo vetrnic za t.i. »zeleno energijo«, ki jo v Sloveniji, glede na danosti, premalo izkoriščamo. Škoda naravi, ki bo povzročena z izgradnjo vetrnic, je v primerjavi z dobičkom skoraj zanemarljiva (tukaj je mišljena predvsem gradnja ceste za dostop do območja in žrtve med ptiči, ki jih vetrnice lahko poškodujejo).

»Globoki pristop«: Gradnja vetrne elektrarne na območju Volovje rebri je neprimerna tako z ekonomskega kot tudi naravovarstvenega vidika. Vetrnice bi, v primeru postavitve 29-ih generatorjev, proizvajale 24,65 MW moči. Ker pa je delovanje s polno močjo pogojeno s primernimi pogoji (konstanten veter s primerno hitrostjo), ki jih na tem območju nikakor ni, bi bil letni produkt energije 49,7 GWh energije, kar predstavlja 0,37% letnega deleža proizvodnje energije v Sloveniji. Ker je proizvodnja elektrike na tak način neekonomična, je zato potrebno še dodatno subvencioniranje s strani države (Razlogi za ohranitev Volovje rebri 2014). Zaslužek bi v tem primeru najbolj pritekal k vlagateljem in proizvajalcem opreme, kar za slovenski prostor ne bi imelo nobene ekonomske koristi. S postavitvijo vetrnih elektrarn bi največja škoda nastala z naravovarstvenega vidika, saj Volovja reber predstavlja pestro območje flore in favne. Vetrnice najbolj prizadenejo ujede, če so postavljene na mestih preletov teh ptic. Med mednarodno zaščitene vrste ujed tega območja spadajo planinski orel, kačar, sršenar in beloglavi jastreb. Ogroža jih predvsem dovzetnost za trke v vetrnice in že majhen porast smrtnosti teh ptic ogroža celotno populacijo. Poleg ptic bi gradnja daljnovoda,

potrebnega za delovanje elektrarne, ogrozila življenjski prostor velikih zveri, kot so ris, medved in volk. Omejitev habitata bi živali prisililo k bivanju v neposredni bližini človeka (Razlogi za ohranitev Volovje rebri 2014). Gradnja vetrnic bi zahtevala postavitev najmanj 10 km novih cest, s čemer bi bil uničen velik del pestre flore tega območja. Javnost bi morali vsi naštetih razlogi prepričati, da gradnja vetrne elektrarne na tem območju ni primerna.

»Globok pristop« pri opredelitvi problema glede postavitve vetrne elektrarne na Volovji rebri, povzema ključne točke gibanja »globoke ekologije«. Območje Volovje rebri predstavlja naravno vrednoto, ki je v svetu vedno bolj redka (Razlogi za ohranitev Volovje rebri 2014). In kljub redkosti, ki poveča vrednost območja, predstavlja to suho travišče vrednoto samo zase. Predstavlja del celotne ekosfere. To podkrepi tudi dejstvo, da je na tem področju bogata biotska raznovrstnost, vključujoč tako predstavnike živalskega kot tudi rastlinskega sveta. V primeru izgradnje elektrarne bi bila pestrost zmanjšana in ogrožena, za kar bi bilo v celoti krivo človekovo poseganje z namenom pridobivanja minimalne količine energije. Zato je prišlo do nasprotovanja strokovne javnosti (predvsem s strani naravovarstvenikov) proti projektu, kljub temu da naj bi bila izgradnja vetrne elektrarne v državnem interesu. Z namenom postavitve elektrarne je bila Volovja reber celo »izrezana« iz območja Natura 2000 (Razlogi za ohranitev Volovje rebri 2014). A vendar, ker je bilo vse zgoraj naštetu prepoznano in uresničeno (tako s strani stroke kot tudi širše javnosti), je imel v tem primeru globoki pristop večjo vrednost in je bil s tem projekt izgradnje vetrne elektrarne na območju Volovje rebri preprečen (Uršič Zupan 2014).

Kot lahko vidimo v zgornjem primeru predstavlja glavno razliko med »plitko« in »globoko ekologijo« v praksi pripravljenost in cenjenje pripravljenosti javnosti prevprašati gospodarske in politične smernice, kar pa ne sme temeljiti le na človekovih interesih, temveč tudi na interesih »biotske skupnosti«. Pomembno je, da se stalno sprašuje »zakaj« je neko dejanje, ukrep lahko izveden oz. ne, pri tem pa se nič ne sme jemati kot dano. Tako je lahko argumentiranje na podlagi ozkih človeških interesov nevarno in se izkaže kot kršitev ciljev globlje argumentacije. »Antropocentrični« (»plitki«) argumenti oslabijo cilje boja vzpostavitve nujnih družbenih sprememb, ki bi lahko služili višjim ciljem. Zapleteni plitki argumenti pogosto onemogočajo številnim ljudem, da bi jih osvojili in razumeli, kar skupine s »kratkoročnimi izkoriščevalskimi cilji« (v našem primeru postavitev vetrnic) izkoristijo v svoj prid pri razpravljanju. Pri argumentiranju s strani »globoke ekologije«, razpravljanje o možnih rešitvah v večini primerov ni potrebno. »Plitki pristop« se medtem osredotoča na tehnične vidike okoljskih problemov, kar povzroča nezainteresiranost in pasivnost javnosti glede problemov, ki so bolj bistveni za okolje in so povezani načinom/slogom življenja. Prevpraševanje znotraj »plitkega gibanja« se tako zaustavi mnogo prej kot pri »gibanju globoke ekologije«. Zavedanje »globokih sprememb« (opredelitev v osmih točkah platforme) je tisto, kar nam omogoča, da uvidimo nujnost »prevpraševanja vsega« (Naess 2011).

3 ZAKLJUČEK

Okoljski etiki Leopolda in Naessa se nekoliko razlikujeta, vendar predstavljata v osnovi isto idejo. Leopold, ki s podajanjem etike, posegajoče na tretje področje človekovega okolja (»dežela«), predlaga širitev moralnega univerzuma tako na vse organizme kot tudi neživo naravo in vse njene procese, skuša pokazati, da je narava vrednota sama zase in jo je zato potrebno spoštovati. Primer preprečitve lovstva dokazuje, da so spremembe na tem področju mogoče. Prav tako Naessovo razlikovanje med »plitko« in »globoko ekologijo«, kjer lahko skozi primer vetrne elektrarne uvidimo razliko med »antropocentričnim« in »biocentričnim vidikom«, torej tistim, ki deluje v skladu z naravnimi zakoni in tistim ki ne. Oba pogleda, tako Leopoldov kot Naessov, stremita k človekovemu nenasilnemu bivanju v naravi, ki je tako kot on del nje tudi ona del njega.

Na podlagi zgornjih primerov in pregleda del znanih okoljskih etikov lahko zaključimo, da je naravovarstvo, ki temelji zgolj na trdnih dejstvih, neučinkovito. Vedno potrebuje »globlji« premislek in prevpraševanje o pravilnosti in napačnosti naravovarstvenih dejanj, ki poleg vprašanja »kako« stvar rešiti, potrebuje še tisti »zakaj« (Grušovnik 2011). Zato je v varstveni biologiji potrebno ločevanje med neučinkovitim (kako?) in učinkovitim (kako in zakaj?) naravovarstvom. Odgovor, kako doseči bolj učinkovito naravovarstvo, predstavlja izobraževanje, s pomočjo katerega bodo ideje okoljske etike bolj praktično zaživele.

Glavni cilj diplomske naloge je, s tem ko smo očrtali okoljsko etiko in njeno povezavo z naravovarstvom, izpolnjen, medtem ko so cilji naravovarstva še daleč od dosegljivosti. Nekoliko utopičen, a vendar na mestu, bi moral biti glavni cilj varstvene biologije oz. naravovarstva ta, da človeštva (in tudi ostalih organizmov) ne bi bilo treba skrbeti za prihodnost življenja na planetu. Tako kot je cilj okoljske etike, da bi s svojim lastnim preseganjem njena vsebina postala del etike kot take (Grušovnik 2011), lahko tudi cilj naravovarstva in varstvene biologije opredelimo kot težnjo k ohranitvi »pristine narave«, katere del smo. Kar nas čaka v prihodnosti, je predvsem odvisno od nas.

4 LITERATURA

Beyer H.L., Merrill E.H., Varely N., Boyce M.S. 2007. Willow on Yellowstones northern range: Evidence of trophic cascade? *Ecological Applications* 17: 1563-1571.

Collin P.H. 1995. Dictionary of ecology and the enviroment. Middlesex, Peter Collin Publishing Ltd

Čok M. 2004. Vetrne elektrarne – nova enegretska tržna niša? Zbornik referatov: Umeščanje vetrne elektrarne na območje Volovje rebri nad Ilirsko Bistrico: 17-20.

Denac K., Figelj J., Jančar T., Kmecl P., Koce U., Mihelič T. 2013. DOPPS - Pripombe na predlagane spremembe Uredbe o določitvi divjadi in lovnih dob. http://ptice.si/simarine-natura/wp-content/uploads/2013/02/PripombeDOPPS_UredbaLov.pdf Denac K. in ostali (datum dostopa 31.7.2014).

Diaconu M. 2013. Diversity as a moral imperative and aesthetic value. *Poligafi*, 69/70, 53-71.

Divjad. <http://www.gozd-les.com/slovenski-gozdovi/gozdne-zivali/divjad> (datum dostopa 10.8.2014) .

Ferry L. 1998. Novi ekološki red : drevo, žival, človek. Ljubljana, Krtina.

Grušovnik T. 2011. Arne Naess in globoka ekologija. *FNM: filozofska revija za učitelje filozofije, dijake in študente*, 3/4: 98-101.

Grušovnik T. 2011. Odenki zelene: Humanistične perspektive okoljske problematike. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno raziskovalno središče, Zgodovinsko društvo za južno primorsko, Univerzitetna založba Annales.

Grušovnik T. 2010. Tretji korak v etičkem zaporedju-Aldo Leopold in njegova deželjska etika danes. *FNM: filozofska revija za učitelje filozofije, dijake in študente* 3/4: 85-91.

How many species are we loosing?

http://wwf.panda.org/about_our_earth/biodiversity/biodiversity/ (datum dostopa 23.7.2014).

Jaksetič D. 2014. Nič ne bo z lovom na sloko, grivarja, jrebico... Delo 11.7.2014 <http://www.delo.si/novice/slovenija/nic-ne-bo-z-lovom-na-sloko-grivarja-jrebico.html> (datum dostopa 2.8.2014).

Keš D. 2008. Analiza projekta vetrnih elektrarn Volovja reber. Zaključna naloga, Univerza na primorskem.

Kirn A. 2004. Narava, družba, ekološka zavest. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Leopold A. 1966. A sand county almanach. Oxford University Press.

Leopold A. 2010. Deželjska etika. FNM: filozofska revija za učitelje filozofije, dijake in študente 3/4: 74-85.

Lah A. 2002. Okoljski pojavi in pojmi : okoljsko izrazje v slovenskem in tujih jezikih z vsebinskimi pojasnili. Ljubljana: Svet za varstvo okolja Republike Slovenije.

Medved A. 2004. Kronologija umeščanja vetrne elektrarne na območje Volovje rebri nad Ilirsko Bistrico. Zbornik referatov: Umeščanje vetrne elektrarne na območje Volovje rebri nad Ilirsko Bistrico: 3-7.

Naess A. 2011. Globoka ekologija in okoliško sebstvo. FNM: filozofska revija za učitelje filozofije, dijake in študente, 3/4: 87-93.

Novinec S., Režonja R. 2013. Povzetek vseh predlogov za spremembo in dopolnitev Uredbe o določitvi divjadi in lovnih dob. http://www.tretjiclen.si/data/upload/MKO___povzetek.pdf (datum dostopa 31.7.2014).

Pokorny B. 2013. Smo lovci (še) enakopravni del slovenske družbe? Lovec, XCVI. letnik, št. 9. <http://www.lovska-zveza.si/ftp/glasiloLovec/2013/LOVEC-9-2013.pdf> (datum dostopa 2.8.2014).

Polanec V. Kovač N. 2011. Okoljski odtis.

http://kazalci.arso.gov.si/?data=indicator&ind_id=395 (datum dostopa 4.9.2014)

Primack R. 2008. A Primer of Conservation Biology, Fourth Edition. Sunderland, Sinauer Associates, Inc.

Razlogi za ohranitev Volovje rebri. <http://www.volovjareber.si/razlogi/> (datum dostopa 26.7.2014).

Regan T. 1981. The nature and possibility of an environmental ethic. Environmental Ethics 3(1): 19-34.

Uršič Zupan M. 2014. Vetrničarji se umikajo. Primorske novice, 3.7.2014

<http://www.primorske.si/Novice/Srednja/Vetrnicarji-se-umikajo> (datum dostopa 26.7.2014).

Worldometers – real time world statistics, World population.

<http://www.worldometers.info/world-population/> (datum dostopa 23.7.2014).